

«N.E.T.» дечому такому, й «ТАК» дечому іншому

*Страшенно хочеться порадити
чомусь новенькому.*

*А як чудово підтримати
що-небудь молоде й незнайоме!*

22

Недавно в Москві пройшов Перший міжнародний фестиваль «N.E.T.: Новий Європейський Театр». 14 вистав з Угорщини, Словенії, Естонії, Болгарії, Македонії, Словаччини, Росії. Майже тридцять молодих режисерів з усієї Європи - учасники семінару «Слов'янський базар -101». Молоді критики - Марина Давидова («ЧАС МН»), Роман Должанський («Комерсант-Daily»), Альона Карась («Эхо Москвы»), Наталя Якубова («Московский наблюдатель») - запропонували досить радикальну концепцію: представити театральне покоління посткомуністичної Європи, яке вийшло на сцену після падіння Берлінської стіни і дозволяє собі розкіш жити своїм життям. У прес-релізі йшлося також про те, що «N.E.T.» подарує розкутість, енергію підйому, легкість дихання, що, можливо, дозволить подолати ті організаційні й творчі заборони, якими повен, скажімо, російський театр. Театр перестане бути вампіром. І що не слід розшифровувати аббревіатуру фестивалю лише як заперечення. Організатори фестивалю надіялись, що їх починання пронизане стверджувальним пафосом - і замість цинізму й жорстокості (знаків посткомуністичного нігілізму) покоління N.E.T. несе у собі пронизливість і людяність. І що спектаклі-учасники фестивалю (багато з них стали «хітами» інших оглядів і подіями сезону в своїх країнах) відмовляються від принципів агресивного видовища.

Огляд з такою радикальною програмою був підтриманий Спільною театральних діячів Росії, урядом Москви, Фондом Сороса й кількома театрами.

А семінар відбувся у Болгарському культурному центрі. Тобто задумові віддали належне. Та кожне слово прес-релізу більше схоже на маніфест, звучить викликом і збуджує масу питань, відповіді на які можуть дати лише самі вистави.

Отож, що ж ми побачили на сцені? Болгарський театр ім.І.Вазова у постановці А.Морфова показав «На дні» М.Горького. Напевно, цю п'єсу в колишніх соцкраїнах нині ставитимуть дедалі частіше. Стає зрозуміло, що там немає прославлення «низів» і розвінчання «верхів», але намічені проблеми, які пізніше розвинув Брехт - наприклад, у «Тригрошовій опері». На сцені - грандіозний сарай, одночасно нічліжка й робітний дім, і палуба якогось пароплава. Труби, механізми, військовий духовий оркестр, який виїздить на естраді-кораблику. Навалені на просценіумі величезні ляльки - двійники персонажів. Персонажі, у своєму пістряво-брудному вбранні й живописно-замурзані, самі скидаються на ляльок - особливо дивною, ламаною пластикою. Карикатура. Але «лагідна». Дійство віртуозно розроблено, з міні-концертними виходами кожного героя. Але задовге і часом нудне. Однак відмова від розвінчування наповнила виставу чутливою добротою. Сатін і Лука відійшли у тінь. Головним став Васька Пепел, котрому тісно у цім світі, і, не вміючи себе виразити, він мимоволі творить зло. І раптом виникають дивовижні «внутрішні сюжети»: Пепел не навмисно вбиває Костилюва, а випадково, задушивши в танці, у п'янім всепрощаючій цілунку. Чи «похорони»

вмерлої Анни: її муляж — ляльку згортають калачиком і заховують до величезної валізи, а звідтіль вислизає ангелоподібна дівчина - душа Анни, і, злетівши на комин, спостерігає звідти за агонізуючою нічліжкою...

В цілому ж це суперечливе дійство викликало неоднозначну реакцію в публіки й учасників і нерозуміння снобістської частини критики.

Значно радикальнішою була постановка "Перемоги над сонцем" А.Кручених, котру здійснив А.Пономарьов зі своєю групою "Чет-Не-Чет" спільно з РАМТ. Тут і дивні костюми - суміш водолазного обладунку з обмундируванням пожежника, медсестри і бомжа. І якісь безумні машини - гібриди пілососів з літаками і кулетів з драбинами. Цілком у дусі конструктивістських розробок 20-х років. Божевільна жестикуляція, рваний ритм, змішання побутових інтонацій і р-р-романтичного пародійно-перебільшеного пафосу. І усе це на основі авангардного тексту і авторських неологізмів. Видовище зацікавлює, але дещо тхне нафталіном. У того ж Пономарьова бували крутіші й пристрасніші спектаклі.

С.Врагова в театрі "Модернь" представила вишукано-розкішну, надривно-ламку за психологічним малюнком "Катерину Іванівну" Л.Андреева. Кожна дія відбувається в іншому просторі, в іншому знаково-предметному середовищі. По-режисерськи дуже ясно прописано, що Андреев відповідає сучасним захопленням містикою і модернізмом. Але емоційно вистава перенасичена, і з захопленням та захватом почавши дивитись, до фіналу втомлюєшся і впадаєш у транс байдужості.

Зате наскільки крутіший і авангардніший поставлений С.Хорватом "ІОН" Е.Йонеско в Люблянському Е.Р.І. Center за участю Словенського Національного театру з м.Марібора! Вишикувані в ряд молоді чоловіки і жінки в чорних брючних костюмах вигукують-проспівують репліки персонажів, супроводжуючи їх пластикою, яка чимось нагадує фіззарядку чи аеробіку. А ще вони щось малюють на підлозі, а нам це показано на величезному відеоекрані. А потім, скинувши чорне, вони попарно цілуються й прощаються і, звільнені від каркасу механістичних рухів, починають мило всміхатися. Віртуозний за задумом і виконанням спектакль не стільки втілює викривальний па-

фос Йонеско, скільки показав близький крах постіндустріальної культури: всередині людського світу, відділеного від природи, тоталітаризм самовідроджується.

Надзвичайно сильний і неймовірно холодний експеримент запропонував москвич Жак у відтвореній ним групі "Школа Російського Самозванства" (колись цю групу створив Саша Тихий) - "Шинель № 2737 з половиною". Зрозуміло, що це авангардно-концептуальні пустощі з ремінісценціями із гоголівської "Шинелі". Використані супер-сучасна аудіо- та шоу-дискотечна апаратура. Усе біле, сяюче; білі костюми, біле поле гри, сліпуче світло; жінки в білому - чимось схожі на персонажів графічних аркушів раннього Відродження. Усе

холодно, стильно, рафіновано - і якось банально, нечутливо. Актори - суто службові постаті, без них костюми б не рухались...

У Європі й США ще років двадцять п'ять тому виникло сценічне видовище, означене як "візуальний театр". Своєрідне відгалуження від показу мод і від пластичних етюдів. Теж розраховане на чисте споглядання; але, звернене до інтелекту, воно все ж давало поживу розуму і, спираючись на блискучі тексти, зачіпало й серце.

Театр А.Калягіна "Et cetera" запропонував "Принца Гомбургського" Г.Клейста у постановці М.Мокеєва. Точніше було б сказати - в інтерпретації художника Ю.Харикова. Шикарні костюми, пістряві, складні, з напівмасками і кігтистими пальцями

в обрамленні складної декорації, створюють відчуття дрімучого саду хижих колібрі. Увесь цей псевдо-постмодернізм повністю затуляє собою режисерські пошуки і акторські зусилля. Не допомагають ні віртуозно вигадані комп'ютерні проєкції, ні прекрасний переклад Пастернака. Пригадується, років 8 тому, ще у часи СРСР, театральні художники стали покидати сцену: нові пошуки і нові тексти поставили під сумнів попередній досвід сценографії. А сценографи якраз в цей час тягнулися до самодостатності, і це завело їх в інсталяції і в авангардну моду (це було видно, скажімо, на фестивалях "Херсонеські ігри" в Севастополі). Тепер ці екзерсиси повернулися на сцену - і Хариков чудово втілює цю

тенденцію, повністю підминаючи під себе режисера, балетмейстера, акторів... Недаремно до другої дії на "Принці Гомбургському" залишається півзалу!

Та були на фестивалі вистави, у яких навіть крутий авангардний пошук народжував людяне, пронизане любов'ю й болем дійство.

Ласло Фелхефі-Кишш з "Театральною співдружністю із захисту спільних інтересів "Остання межа" розіграв у будапештському театрі "Скене" абсолютно мінімалістичну виставу із довгою назвою: "Правдиве і щире життя лицаря Трольда Векдраеля, що проходить у колі коханих ним жінок і закінчується смертю". Ходять по мосту босі дві жінки й чоловік, одягнені у мовби типові

сільські вбрання чи то гірських, чи то південних народів, і співають одну за одною грузинські застольні пісні. Одна і та сама актриса грає матір героя і його дружину. Друга актриса - чи то сестра, чи то головна в роду жінка, чи то втілення землі, неба, природи, сонця разом. Вбрання прикрашені солярними й іншими символами й амулетами. Перед нами проходить шеренга символістичних, мовби фольклорних обрядів, котрі показують життя людини на землі від народження до смерті. І ми раптом усвідомлюємо, що будь-яка народна пісня будь-якого етносу, навіть хвацька танцювальна - це видозмінені древні заклинання й ритуальні гімни. Та головне у виставі - не цей знаковий ряд, а те, що він допомагає нам полюбити людину такою, яка вона є (хоча не всі це можуть прийняти!).

Тільки за зовнішніми ознаками можна зарахувати до авангардних пошуків моновиставу Євгенія Гришковця, котрий створив у Кемерово театр "Ложа". У дійстві "Як я з'їв собаку" Гришковець не просто режисер і актор, а й сам собі матеріал для досліджень. Себе і своє життя - в цьому випадку роки служби на Тихоокеанському флоті - він перетворює в художній образ нашого буття. Він повен іронії щодо себе і того, що здається "мерзотою життя". А глядач дістає урок стійкості й людяності. Морська роба, тельняшка, безкозирка, канат та відро зі шваброю - мінімум речей і сценічних засобів. А слідуєш невідривно і хочеться спілкуватися з цією людиною та її історіями ще!

Москвич Сергій Виноградов, котрий пройшов у свій час особливу науку в Романа Віктюка, поставив у своїй "Театральній компанії" дійство, яке поєднує витончений психологізм і химерну пластику, те, що останнім часом називають драм-балетом: "Набоков, Машенька".

Це немов мрії людини про саму себе - автора про персонажа, в якому автор відобразився, - чи мрії персонажа про автора, який втілить його через себе. При цьому все занурено в побут. Але захоплення символічними можливостями пластики перевантажило виставу, режисер наче заглибив сам себе власною фантазією і заплутався...

Ось цей потяг до знаковості, символічності пластики, звуку, речі, жесту, кольору був визначальною рисою

фестивальних вистав. І це загальне прагнення сучасного театру до експресивності, що зримо виявилось у виставах молодих режисерів (чи "нових режисерів"), стало для них спокусою і нелегким випробуванням. З одного боку - зрозуміло нині, що психологічний реалістичний театр чудово може використати авангардні, формальні, фольклорні, умовні, символістські прийоми. З іншого боку — це настільки сильноточні засоби, що володіти ними далеко не всім під силу. І неточність прийому чи "гріх надмірності" відразу поміщається. Прекрасно задуманий Ростиславом Баллеком у Театрі Словацького народного повстання "Пустощі" за С. Ваянські. Це немов би антре кількох клоунів, а може, це люди, що потрапили до в'язниці, розігрують-повторюють наяву (чи в пам'яті) своє життя, змішуючи побутову достовірність з блазнівськими гагами. Політика, любов, зрада... Потік життя... Взаємоперетворення символів... Якесь глибинні перегуки з символікою шекспірівської "Бурі". Але раптом стає нуднато, і ти перечікуєш, поки події на сцені знову захоплять тебе таємною принадиною, що раз по раз розчиняється у туманній невизначеності. Автор і режисер Я.Рохумаа в Таллінському міському театрі в "Житті єдиному і вічному" спробував розповісти відразу й історію рідного театру, і те, яким болісним є життя артиста. Вкраплені в сюжет фрагменти з великих п'єс перетворюють виставу в манок для артистів: можна бенефісно зіграти ледве не весь світовий репертуар. Ролі, персонажі, реальні актори - всі один для одного маски в цій ледь іронічній, мелодраматичній і темпераментній дії. Сама природа лицедійства стає головним сюжетним стрижнем. Та раз по раз ходувальні сюжетні прийоми і надмірне захоплення самогравальністю зіткнення життя реального, життя сценічного і закулісся руйнують нетривку магію видовища. Фестиваль сприйняли суперечливо. Учасники й московські театральники, навіть не приймаючи побачене, поставились зацікавлено. Багато критиків виявились значно нетерпиміші. Критика нині сама переживає кризу й шукає нового місця під сонцем на колишньому радянському просторі. Зміни в навколишньому (і в театрі) виявляються не такими,

якими їх розпорядилися чекати попередні догми професії. Це нервує. Фестиваль "N.E.T." виявився дратівливим. Але дещо цікаве виявив, хоча, можливо, не зовсім те, що хотілося організаторам.

Посилюються тенденції універсализму видовищних прийомів. Реалістичний психологізм і ритуальна символічність дедалі тісніше змикаються. Холодна безпристрасність формотворчості й експериментальності змішується з мелодрамою та сентиментальним пафосом - а в підоснові явне прагнення до реалізму почуттів, сердечному співпереживанні сцени і залу.

Складний словесний текст, досягнення і прокляття реалістичної вистави, перевтілюється за законами ритуалу і символічної знаковості. Зростає значення жесту, інтонації, предмету, пластичної, голосової, світлової, просторової партитури — як це було у стародавніх містеріях. Декларовані неангажованість і самовираження насправді обертаються спрагою взаєморозуміння з широкою публікою. Вавангардистських і модерністських пошуках це обертається найпростішим способом привернути увагу: соціально-політичною злободенністю, яка й досі дається взнаки. Реалістичні вистави вільніші від хвилинної актуальності, зате відгонять старомодністю мови і незграбністю прийомів. Але — головне! — й одні, й другі свідчать про певну смуту і смутність у свідомості і душі режисури. І молоді, й літні, і "нові", і "старі", і авангардисти, і традиціоналісти опосередковано у своїх виставах свідчать про кризу духу сучасної цивілізації. Чим віртуозніше видовище, чим вишуканіша стилістика - тим туманніший зміст і духовний сенс. Людство вирішує нині надзвичайно складну проблему: пошук нової гармонії з природою і законами, основи яких лежать за межами соціальних і навіть міждержавних стосунків. Спрагу цього нового знання - хоча й неусвідомлену — відобразив фестиваль. Спрага ця все-таки дещо агресивна, але не вампірична, це вже точно.

А досягнення в цих пошуках (і це підтвердив семінар молодих режисерів) тільки полегшуються правильними законами і юридичними нормами, але не залежать від приналежності художника до "незалежного" шляху чи до державних театрів.

■ Сцена з вистави
«Життя єдине і вічне».
Таллінський міський театр.

■ Сцена з вистави
«Принц Гомбургський».
Театр «Et cetera». Москва.

Фото О. Чумаченко.

Валерій Бєзюнов. Переклад з російської. Москва. Спеціально для журналу "Кіно-Театр".